

Lična jednačina istraživača – specifičnost antropološke metodologije

Antropologija za studente Geografskog fakulteta
prof. dr Miloš Milenković
Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
Odeljenje za etnologiju i antropologiju

„Lična jednačina istraživača“

- * Po analogiji s metaforom iz astronomije i psihologije („lična jednačina posmatrača“)
- * Označava aspekte uticaja istraživača na istraživanje:
- * **Problemi pozicije i percepcije** – fiziološki, neurološki, psihološki, lingvistički i kulturni faktori (npr. nemogućnost da se održi koncentracija, depresija ili sklonost pesimizmu, skepticizam, klasna/rasna odurnost prema proučavanima itd.)
- * **Problemi organizacije i recepcije** – organizacioni, etički, politički, ekonomski i bezbednosni faktori (npr. pristrasnost u sponzorisanoj istraživanju, stupanje u emotivno-seksualne odnose s informantima, ideološki prezir prema informantima ili otvoreno zalaganje „za njihovu stvar“ itd.)
- * Ovi aspekti se međusobno dopunjuju i utiču jedni na druge (nisu međusobno isključivi)

Da li je metod „izvan“ istraživača

- * Tradicionalna metodologija istraživača opisuje/normira kao sprovodioca metoda
- * Metod je izvan nas, poput protokola koji mi navodno puko primenjujemo
- * Ova koncepcija metoda dovedena je u pitanje upravo u društveno-humanističkim naukama, i potiče iz hermeneutike (mada je kao inspiracija za zaokret početkom 20. veka poslužio napredak u fizici odn. istoriji i filozofiji fizike – teorija relativnosti i kvantna mehanika)
- * Takav koncept metoda u drugoj polovini 20. veka napušta se u korist refleksivnih i interaktivnih koncepata istraživanja
- * Istraživanje kao društveni odnos, i samo se vidi kao kulturni fenomen, što je posebno važno da razumete kada čitate antropologiju

Osnovna poenta

- * Nakon što je interpretativni zaokret u istoriji, filozofiji, sociologiji i antropologiji nauke smestio (vratio) istraživača u kulturu, postalo je jasno da i metod mora da se smesti (vrati) u istraživača (odn. istraživačku zajednicu) – mesto sporenja u metodologiji nauke
- * To je donelo brojne probleme standardno shvaćenoj metodologiji čija je osnovna funkcija da normira istraživanje nasuprot individualnim i kolektivnim identitetima naučnika (da ih „očisti“ od „nenaučnog“ u nama)
- * Scijentisti su ovo doživeli kao napad na nauku pa i jeres („kraj nauke“)
- * Kritički orijentisani metodolozi su ovo doživeli kao unapređenje naučnog metoda, kao način da DHN objasne specifičnost sopstvene naučnosti
- * U antrpologiji se ova koncepciaj ne dovodi u pitanje, osim u onim granama koje su pre prirodne nauke (npr. U biofizičkoj antropologiji)

Post-metodska konstelacija

Artikulacija ranijih kritičko-metodoloških otkrića u koherentan “antiscijentistički” pogled na metod:

- * Varljivost posmatranja
- * Nepouzdanost zaključivanja
- * Pluralnost pa i individualnost perspektiva
- * Teorijska zavisnost metoda
- * Etičko-politička zavisnost nauke
- * Kritika interpretativnog klasizma, nacionalizma, paternalizma, dženderizma, imperijalizma...

Varljivost posmatranja

- * Jezička i sociokulturna determinisanost percepcije – „posmatranje“ je čin (metafizičke) konstrukcije, na osnovu različitih prirodnih i naučnih jezika
- * Krah mita o „pogledu niotkuda“ – nijedan socijalni akter ne može da poznaje perspektive svih članova proučavane zajednice ni kada proučava sopstvenu kulturu
- * Skriveno u drugim kulturama za strance – pitanje (ne)mogućnosti pristupa (npr. tajnim znanjima, ženama...), problem informanata koji lažu...
- * Istraživači greše... Pogrešivost kao konstanta naučne prakse, „ljudsko lice“ nauke

Nepouzdanost zaključivanja

- * Uticaj emocija, raspoloženja i sklonosti – egzotizam, strah, gadljivost, privlačnost, preterana radoznalost
- * Višestruke lojalnosti istraživača – nauci, etničkoj, religijskoj ili rodnoj grupi, ideologiji i sl.
- * Lenjost mišljenja, mišljenje po navici – stereotipizacija, pogrešne asocijacije, „odrađivanje posla“
- * Ločigke greške, nepoznavanje ili nepridržavanje pravila zaključivanja
- * Pritisak komformiranja zajednici
- * Nemogućnost kontrole pažnje izvan idealnih laboratorijskih uslova

Pluralizam, perspektivizam, individualizam

- * Istraživači koji dolaze iz različitih naučnih tradicija po pravilu tragaju za različitim informacijama, imaju različite ciljeve pa i predstavu o istom proučavanom fenomenu (paradigmatska zavisnost)
- * Individualne razlike su nezanemarljive, od odnosa prema informantima do stila pisanja (individualna zavisnost)
- * Tradicionalni pogled na metod ignorisao je ove razlike – da li su one uopšte bitne?
- * Ako jesu, u kojoj meri mogu da utiču na naučne rezultate i predstavu koju imamo o sebi kao istraživačima? A drugi o nama i nauci uopšte?

Teorijska zavisnost metoda

- * Istraživanje nikada nije potpuno spontano. Ono se, iako problemi i nepredviđene stvari nužno “iskrsavaju”, sprovodi na osnovu plana odn. dizajna istraživanja, u skladu s jednim ili više istraživačkih pitanja/problema
- * Plan istraživanja usmerava prikupljanje podataka u skladu s nekom teorijskom predkonceptijom – na primer, istorijski i funkcionalno orijentisana istraživanja imaju malo toga zajedničkog (mada je njihova kombinacija intresantna)
- * Metod služi ostvarivanju ciljeva nauke, a tokom najvećeg dela njene istorije, nauka je imala za cilj da teorijski razume stvarnost
- * U DHN, duže od veka brojne teorijske tradicije imaju za cilj da stvarnost i promene (vidi sledeći slajd)
- * Prividni paradoks – teorija prethodi metodu, a metod služi njenom ostvarenju (cikularno konstituisanje, tipičan primer dijalektike)

Etičko-politička zavisnost metoda

- * Metod je put ka ostvarivanju ciljeva nauke
- * Ciljevi su, tradicionalno posmatrano, zamišljeni kao vrednosno-neutralni (nauka nije ni religija ni ideologija, već traganje za „istinom“, „objektivno saznanje“)
- * Istorija nauke – i njene proizvodnje i njene primene – pokazuje da su ciljevi ponekad obojeni, a ponekad i direktno zavisni od ličnih i kolektivnih vrednosti (inherentna političnost a ne naknadna politizacija)
- * U DHN posebno je prisutan ili apologetski ili kritički stav prema trenutnom stanju društva
- * Porast značaja etičkih protokola, smernica i kodeksa tokom poslednjih decenija – nauka je sve manje slobodna i otvorena za neočekivano, a sve više formalna delatnost (kontrola štete, umanjeno rizika, upravljanje očekivanjima, pritisak javnosti, komformiranje sponzorima nasuprot slobodnoj potrazi za istinom, posebno su društveno opasni kada je reč o DHN)

Interpretativni imperijalizam (klasizam, nacionalizam, paternalizam, dženderizam...)

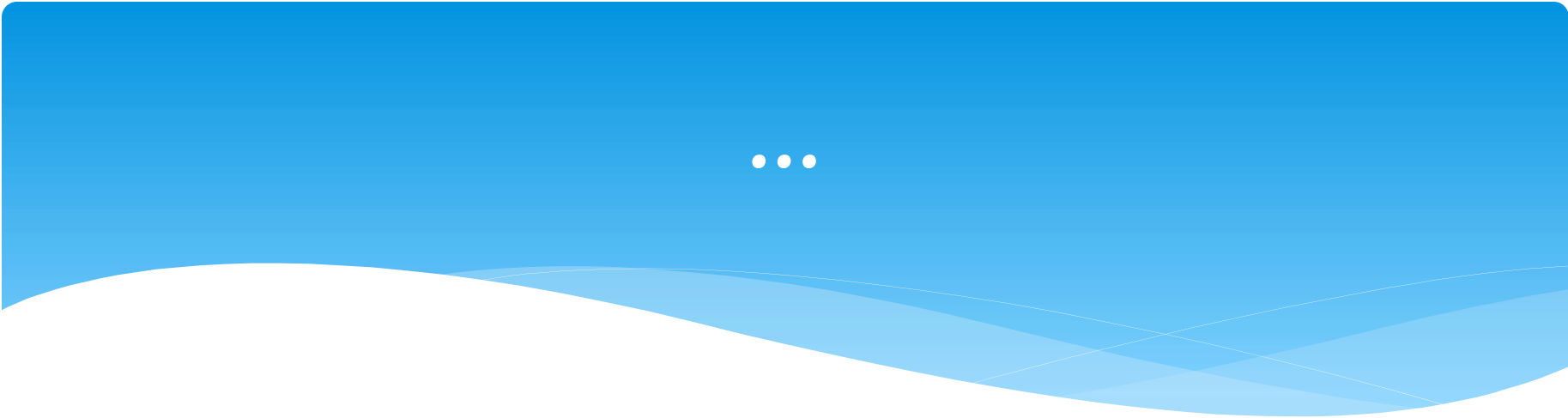
- * Velika dilema kritičke metodologije DHN - „Pisanje Drugih“ – predstave pojedinih naučnika ili naučnih škola postaju istinite, „činjenice“ o čitavim kulturama (institucionalizacija objektivizuje i univerzalizuje ono što je po definiciji partikularno i pristrasno)
- * Kritička metodologija DHN kao kritika Zapada (nativistička i postkolonijalna kritika – znanje je uvek neko i nečije, ono se prikazuje kao univerzalno ali služi globalnoj dominaciji)
- * ...kao kritika patrijarhata (znanje je po pravilu kreirano iz perspektive muškaraca koji imaju moć nad ženama, decom i siromašnim i na drugi način potlačenim muškarcima)
- * ...kao kritika kapitalizma (znanje u službi država, koje u službi kompanija smanjuju nivo građanskih i ljudskih prava)
- * ... kao kritika nauke uopšte (laboratorija za preispitivanje lične liste predrasuda, kolektivne prirode znanja itd.)
- * ...kao kao kritika nacionalizma (ko ima moće da definiše ko jeste a ko „nije narod“, gde su „etničke granice“, čije je kulturno nasleđe „tradicionalno“ a čije „naknadno izmišljeno“...)

Važniji razlozi za promenu pojma metoda u DHN

- * Nijedna disciplina u DHN **ne** postoji kao **celovita i jedinstvena** nauka; nacionalne i kontinentalne tradicije su veoma jake; njihovi metodi se ne mogu udžbenički normirati na globalnom nivou, osim u trivijalnom i u od sadržaja ispražnjenom smislu (isuviše opšteno da bi bilo iole smisljeno u konkretnom kontekstu, bez detaljnog prilagođavanja)
- * Jedina sličnost – **terenski rad** – negde služi pukom beleženju a negde ozbiljnoj nauci ili ozbiljnoj politici i često su preklapljene (uporedite – statistika, u kvantitativnim istraživanjima)
- * Istraživači na terenu su **pogrešivi**, dugo bavljenje nekim problemom čini naše predstave o njemu prividno verovatnijim, što smo skloni da posmatramo kao istinito... npr. astrologija
- * **Kulture nisu homogene** celine, različite potkulture ili društvene grupe žive različite živote; generalizacije o čitavim kulturama decenijama su pravljene na osnovu perspektive a) moćnih b) muškaraca)

- * Kulture se mogu **menjati** veoma brzo, različite tehnike istraživanja i promena metodološkog okvira ponekada su neophodni i u kratkim razmacima između poseta (suprotno: “etnografski prezent” kao privid vanvremenosti)
- * Interpretacija po **sećanju** različitih istraživača proizvodi različite “činjenice”; ipak, i samo beleženje i pisanje dnevnika je nepouzđano (dijaloški efekat sa sobom umesto s proučavanima)
- * **Individualna** psihologija i lične sklonosti (npr. sindrom “mog plemena”)
- * Ideološka **pristrasnost** (npr. idealizacija fikcionalnog predmodernog komunizma, „idealnog društva“ i „dobrog divljaka“)

...

- * **Različiti ciljevi nauke** (razumevanje favorizuje opravdanje, objašnjenje favorizuje kritiku)
- * Teško je isključiti individualnu perspektivu, i sami istraživači dolaze iz različitih kultura i potkultura (naša **obuka nije toliko moćna** da nas “slomi” kao ličnosti ili da “obriše” našu kulturu)
- * **Sociodemografski i interesni razlozi** (rasa, klasa, pol, seksualna orijentacija, zdravstveno stanje, oblik tela...)
- * Metodolozi normativne orijentacije često zaboravljaju da su i istraživači ljudi☺. Mi se menjamo, a norma se generiše na osnovu nekog preseka u našim životima i našim delima (pseudo-problem)

- * Normativnost je ugrožena **i naizgled metodološki irelevantnim (banalnim, trivijalnim...)** aspektima (rat, bolest, vremenske nepogode, ponestane novca, istraživač ne ostane dovoljno dugo da pojmi kulturne cikluse i sl.)
- * **Nivo poznavanja jezika ili slenga** drastično utiče na kvalitet informacija
- * **Nedokumentovanost** istraživanja (nalazi su privatni, najčešće nisu podložni preispitivanju, dopuni, kritici i reinterpetaciji, „građa“ se ne objavljuje a često se ni ne čuva – digitalizacija i dostupnost građe izvan specijalističkih biblioteka i arhiva je skoriji fenomen)
- * Prisnost ili distanca? Da li **normativna formalizacija nastoji da eliminiše ono što je najvrednije u vezi s društveno-humanističkim naukama – potragu za znanjem o ljudima**

Osveščena nesavršenost društveno-humanističkih nauka

- * Poenta nauke je da programski nastoji da NE daje konačne odgovore; za razliku od religije njena glavna interna metodološka prednost je istovremeno i glavna **javna** mana
- * Problem: uobičajeno brkanje trenutne istinitosti s konačnom izvesnošću
- * Subjektivno prevođenje subjektivnih iskustava
- * Subjektivno razumevanje subjektivnih razumevanja
- * Konstanti problem – magijsko, laboratorijsko, inženjersko i političko nasleđe konceptualizacije “znanja” u društvu
- * Presudna važnost van-naučnih i pred-naučnih shvatanja objektivnosti i subjektivnosti

Različita shvatanja subjektivnosti – osnovne metodološke implikacije

- * **Subjektivnost kao individualna** specifičnost, pristrasnost, slučajnost, neurednost u odnosu na konsenzus naučne zajednice (pozadinska mitska pretpostavka: zajednicu odlikuje konsenzus, naučne zajednice su kao plemena, idealno uređene i jedinstvene)
- * **Subjektivnost kao nesaglasnost s objektivnom realnošću** (pozadinska mitska pretpostavka: saglasnost s objektivnom realnošću je moguća, direktna percepcija je osnova nauke, mi smo kamere a nema ni režije ni montaže)

Dva shvatanja objektivnosti – osnovne metodološke implikacije

- * **Objektivnost kao konsenzus**, kao dogovor naučnika u datom vremenu, prostoru, paradigmi, kao “stanje stvari” ili “trenutni presek” (pozadinska pretpostavka: nema pozitivne percepcije konačne istine, istina se konstituiše, a sve što se konstituiše se i rekonstituiše)
- * **Objektivnost kao korespodencija s realnošću**, naučno znanje kao rezultat primene nekog modela na neki problem radi dolaženja do konačne istine (ko nema metod ne može da sazna istinu)

Posle problemsko-aplikativnog pogleda na metod

- * Metodologija nije metodika (formule, protokoli, kodeksi i uputstva nisu večni ni nepromenljivi, njihova analiza i provera je ono što je smisao metodologije)
- * Metodi služe naučnicima; ne bi trebalo da je obrnuto (“**metod je naučniku bog**” je upravo antimetodološko stanovište)
- * Metod nije nezavisan od prethodno analiziranih faktora i ne može se normirati neutralno u odnosu na njih (to ne znači da ga uopšte ne treba normirati, prilikom izrade plana pojedinačnog istraživanja)
- * Varljivost eksternalističko-internalističke podele, spor oko fiktivne razlike (međuzavisnost unutar-naučnih i izvan-naučnih faktora koji utiču na metod)

Smisao pomenutih promena

- * **Sve rečeno ne znači da DHN nisu nauke** – naprotiv, to znači da je upoznavanje složenosti i mana njihovih metoda pomoglo da danas bolje razumemo i ostale nauke, da prestanemo da ih (neopravdano) kritikujemo, da postanemo sposobni za interdisciplinarnu saradnju...
- * Konstruktivni karakter refleksivnosti - kritičko samounapređivanje a ne disolucija
- * **Dekonstrukcija radi razumevanja konstrukcije, radi rekonstrukcije a ne radi destrukcije**
- * **Zapamtite – „dokažete se“ master i doktorskim radom pa onda kritikujte! Do tada, sledite formu tokom studiranja, a posebno kasnije pri izradi diplomskog rada**
- * **Pokažite da možete da sprovedete klasično istraživanje pa onda eventualno predite na kritičke/alternativne metode**
- * **Ne „pecajte“ se na duh pobune, ugrađen u studentski folklor, kada je o nauci reč. Disfunkcionalnost i nepravda u institucijama su jedno, a poricanje nauke nešto sasvim drugo, mnogo opasnije i destruktivnije od revolucija**

Hvala na pažnji

- * Čitajte literaturu, razmišljajte o predavanjima

milmil@f.bg.ac.rs